

مطالعه مقایسه‌ای راجع به الگوهای تئوریک اعتبارسنجی در آموزش عالی و مطالعه موردی یک از دانشگاه‌های کشور^۱

محمد مجتبی‌زاده (دانشجوی دکتری مدیریت آموزش عالی، دانشگاه علامه طباطبائی)

Email: m.mojtabazadeh@yahoo.com

دکتر عباس عباس‌پور^۲، دکتر حسن ملکی^۳، دکتر مقصود فراست‌خواه^۴

Email: {abbaspour@atu.ac.ir}, {maleki@atu.ac.ir}, {farasatkah@facultymembers.irphe.ir}

چکیده:

این پژوهش، به تبیین مفهوم اعتبارسنجی، ضرورت استقرار آن و شناسایی الزامات تحقق آن پرداخته است. بر این اساس پس از تشریح مفهوم اعتبارسنجی، تجارب و الگوهای نظری موجود اعتبارسنجی در سطح ملی و بین‌المللی از طریق روش مطالعه کتابخانه‌ای، مصاحبه اکتشافی، بررسی اسناد و مدارک و جستجو در شبکه شناسایی شده است. سپس به منظور ارتباط دادن یافته‌های این مطالعه با کشور، به مطالعه موردی یکی از دانشگاه‌های کشور پرداخته شده است. در نهایت، پیشنهادهای و راهکارهایی در راستای تحقق مطلوب‌تر اعتبارسنجی در کشور ارائه گردیده است.

کلمات کلیدی

دانشگاه، اعتبارسنجی، آموزش عالی، ارزیابی، کیفیت

^۱ این مقاله برگرفته از رساله دکتری با عنوان "طراحی الگوی اعتبارسنجی برای نظام آموزش عالی ایران و اعتباریابی آن" است.

^۲ عضو هیأت علمی دانشگاه علامه طباطبائی

^۳ عضو هیأت علمی دانشگاه علامه طباطبائی

^۴ عضو هیأت علمی مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی

مقدمه

نقش آموزش عالی در تحقق اهداف کیفی و کمی برنامه توسعه و توانمندسازی نیروی انسانی از طریق ارتقای سطح دانش و مهارت نیروی کار مطابق با استانداردهای جهانی و نیز ایجاد سازوکارهایی مناسب به منظور بهبود کیفیت خدمات آموزشی دانشگاه‌ها، مؤسسات و مراکز آموزش عالی کشور امری اجتناب ناپذیر است. نظام آموزش عالی از طریق توانمندسازی نیروی انسانی و تربیت نیروی انسانی متعهد، کارآمد و متخصص این قابلیت را دارد که زیرساخت‌های توسعه پایدار کشور را تأمین کند. نظام آموزش عالی با ارتقاء سطح دانش و مهارت نیروی انسانی می‌تواند نیروهای ارزشمندی برای آینده فرهنگ‌ها و جوامع تربیت کند.

تولید دانش، تربیت نیروی انسانی و عرضه خدمات تخصصی سه کارکرد اصلی نظام آموزش عالی است. نظام آموزش عالی باید با کیفیت مطلوب و متوازن در هر سه کارکرد فوق‌الذکر به رشد و تعالی برسد. رشد در یک کارکرد و بی‌توجهی به سایر کارکردها زیان‌های جبران‌ناپذیری بر پیکره جامعه وارد می‌سازد. از این رو، می‌بینیم که در سال‌های اخیر اکثر کشورهای دنیا ارتقاء کیفیت نظام آموزش عالی را وجهه همت خود قرار داده‌اند. در نتیجه، شاهد کوشش‌های قابل توجه نسبت به ارزیابی کیفیت نظام آموزش عالی در بسیاری از کشورها هستیم.

از سال‌های آخر قرن بیستم، دانشگاه‌های کشورهای صنعتی پیشرفته به ویژگی‌هایی دست یافته‌اند که با آن چه به صورت سنتی از دانشگاه درک می‌شود متمایز است. این ویژگی‌ها هم از نظر ساختاری و هم از نظر کارکردی، دانشگاه‌ها را در موقعیتی دشوار و در عین حال پویا قرار داده است. در جوامع صنعتی پیشرفته که می‌توان آنها را جوامع اطلاعاتی یا دیجیتالی نامید، دانشگاه‌ها ابعاد متنوع ولی مرتبط به هم می‌یابند [۱۸].

"در این میان نظام‌های آموزشی کشورهای جهان سوم با پنج مسأله عمده روبرو هستند: الف) افزایش و تنوع تقاضا برای آموزش؛ ب) افزایش مخارج و دشواری در تأمین هزینه‌ها؛ ج) کاهش کیفیت آموزشی؛ د) سست شدن رابطه آموزش و اشتغال؛ و ه) مدیریت نظام‌های آموزشی" [۹]. "آموزش عالی ایران نیز با چنین مشکلاتی دست به گریبان است که یکی از ابعاد آن افزایش رشد کمی بدون توجه به کیفیت در آموزش عالی است" [۸].

در این راستا اعتبارسنجی بیش از یک قرن است که در اغلب دانشگاه‌های معتبر جهان با هدف ارتقای کیفی و انجام پژوهش‌های گسترده به منظور تأمین اطلاعات مورد نیاز مدیران دانشگاهی ایجاد و توسعه یافته است. در حالی که در کشور ما، با وجود اینکه ارتقاء کیفیت نظام آموزش عالی تبدیل به دغدغه هر روزه شده است، ولی این امر هنوز جایگاه خود را پیدا نکرده است. باید توجه داشت که، کیفیت نظام آموزش عالی در خلاء ارتقاء پیدا نمی‌کند، بلکه مستلزم داشتن زیربنای پژوهشی بسیار قوی و متقن و ارزیابی دقیق و مبتنی بر پژوهش است. اعتبارسنجی چیست؟ فلسفه و مبانی آن در مباحث آموزش عالی دنیا از چه قرار است؟ هدف اعتبارسنجی چیست؟ روش‌ها و الگوهای اعتبارسنجی چیست؟ مراحل اعتبارسنجی چیست؟ چه نهاد‌هایی برای این کار به وجود آمده است و کدام فعالیت‌ها را انجام می‌دهند؟ وضعیت اعتبارسنجی دانشگاه‌های ما از چه قرار است؟ در این پژوهش از طریق روش مطالعه کتابخانه‌ای، بررسی اسناد و مدارک، جستجو در شبکه و مصاحبه اکتشافی به این سؤالات پاسخ خواهیم داد. سپس، به منظور ارتباط دادن یافته‌های این مطالعه با کشور، به مطالعه موردی یکی از دانشگاه‌ها خواهیم پرداخت. در نهایت، پیشنهادها و راهکارهایی در راستای تحقق مطلوب‌تر اعتبارسنجی در کشور ارائه خواهیم داد.

مبانی و چارچوب نظری

اعتبارسنجی یکی از کارآمدترین الگوهای ارزشیابی آموزشی است. در خصوص اعتبارسنجی بسته به تأکید بر

جنبه خاصی از آن، تعاریف متفاوتی ارائه شده است. در کشورهای مختلف نیز تعابیر و تعاریف گوناگونی از آن می‌شود. از این رو، با توجه به بافت و عوامل زمینه‌ای هر کشور شاهد ارایه تعاریف گوناگونی از اعتبارسنجی هستیم. برای مثال، آدلمن (به نقل از قورچیان) [۱] در تعریف اعتبارسنجی روی فرایند کنترل و اطمینان در آموزش تکیه می‌کند و یادآور می‌شود از طریق اعتبارسنجی می‌توان به بازبینی و سنجش مؤسسات و برنامه‌های آن پرداخت. در نتیجه، این کار بهترین روش برای حصول اطمینان از برخوردار بودن یک مؤسسه از حداقل استاندارد لازم است.

ماتیرو [۳]، اعتبارسنجی را فرایند ارزیابی درونی و بیرونی نظام آموزش عالی می‌داند. به زعم وی، از طریق اعتبارسنجی، یک مؤسسه یا برنامه‌های آن به منظور ارتقای کیفیت با استانداردها و بایسته‌های کیفیت به دقت مورد ارزیابی قرار می‌گیرد.

نیرادهار دی [۱۴]، در جدیدترین تعریف، اعتبارسنجی در آموزش عالی را بدین گونه تعریف می‌کند: "مدیریت نظامدار و سنجش برنامه‌های مصوب یک مؤسسه یا نظام آموزش عالی، به گونه‌ای که نظارت بر عملکرد صورت گرفته و از دستیابی به تضمین کیفیت اطمینان حاصل شود". در این تعریف، روی سنجش دانشگاه‌ها به منظور تضمین کیفیت آن تأکید شده است. حقیقت این است که تضمین کیفیت بدون آگاهی از نقاط ضعف امکان پذیر نیست و این اعتبارسنجی است که نقاط ضعف و قوت را مشخص نموده و راه را برای تضمین کیفیت هموار می‌کند.

در واژه‌نامه اعتبارسنجی و تضمین کیفیت [۱۵]، که توسط یونسکو منتشر شده است، نیز در توضیح اعتبارسنجی چنین آمده است: "ارزیابی یک مؤسسه برای شناسایی سطح تطابق آن با استانداردهای مربوط به اعتبارسنجی و رتبه‌بندی آن مؤسسه". در واژه‌نامه فوق‌الذکر روش‌هایی نیز برای اعتبارسنجی به شرح ذیل ذکر شده است: "ارزیابی اسناد و مدارک ارایه شده توسط کارکنان و بازدید از دانشگاه یا مؤسسه توسط همگنان بیرونی". از تعریف فوق مشخص است که رتبه‌بندی دانشگاه‌ها و مؤسسات تنها از طریق اعتبارسنجی امکان‌پذیر است و بدون انجام اعتبارسنجی نمی‌توان به رتبه و جایگاه یک مؤسسه پی برد.

لامیک و جنسن [۱۲]، در تعریف اعتبارسنجی نظر به دوکارکرد اصلی آن دارند:

- حداقل کنترل کیفیت
- ارتقاء تضمین کیفیت

شورای اعتبارسنجی آموزش عالی آمریکا، اعتبارسنجی را فرایند بازنگری بیرونی کیفیت در آموزش عالی به منظور بررسی برنامه‌های دانشکده‌ها، دانشگاه‌ها و آموزش عالی جهت تضمین و بهبود کیفیت می‌داند [۱۱].

با نگاه به تعاریف بالا، مشخص می‌شود اعتبارسنجی از ارزش افزوده بسیار بالایی برخوردار است و سهم عمده‌ای در ارتقاء کیفیت نظام آموزش عالی دارند. بنابراین، می‌توان اعتبارسنجی را به عنوان فرایند کنترل و تضمین کیفیت و همچنین به منزله‌ی نماد مشروعیت‌بخشی، اعتباربخشی و قدرت بخشی به نظام آموزش عالی تلقی کرد که از طریق استانداردها به ارزیابی عملکرد مؤسسات آموزشی می‌پردازد و از این مسیر موجبات ارتقاء کیفیت را فراهم می‌آورد.

هدف اصلی و پایدار اعتبارسنجی در درجه اول تثبیت استانداردهای کیفیت برای پذیرش کالج و مدارس متوسطه و دانشگاه بوده است [۴]. ایتون [۱۰]، اهداف اعتبارسنجی را به شرح ذیل می‌داند:

- تعیین این که آیا یک مؤسسه یا برنامه، استانداردهای تعیین شده را داراست؛
- کمک به داوطلبان ورود به دانشگاه و مؤسسات آموزشی در تشخیص مؤسسات قابل قبول؛
- کمک به مؤسسات در تعیین قابلیت‌ها و به فعل رساندن آنها جهت دسترسی به اعتبار و تصدیق؛
- ایجاد اهدافی در جهت خود - تطبیمی و برآورد رشد کلی استانداردها در میان مؤسسات و برنامه‌ها؛
- مشارکت و درگیر نمودن ارکان اجرای مؤسسه به صورت جامع و هدفمند در برنامه‌ریزی و ارزیابی مؤسسه؛

- ایجاد معیارهایی برای تصدیق و تائید حرفه‌ای و تخصصی؛
- اهداف اعتبارسنجی به زعم بلاچ (به نقل از شیهان) [۱۶] نیز عبارت‌اند از:
 - آسان‌سازی انتقال از یک دانشکده به دانشکده‌ای دیگر؛
 - اعتبار بخشیدن به کیفیت رتبه‌بندی دارندگان مدارک تحصیلی دیپلم؛
 - بالا بردن استانداردهای آموزشی از بُعد حرفه‌ای؛
 - ارایه رهنمودهای کلی برای دانشگاه‌ها.
- به طور کلی می‌توان گفت اعتبارسنجی با اهداف زیر انجام می‌شود:
 - حصول اطمینان و تائید این که یک مؤسسه به سطح استاندارد تعریف شده ملی رسمی و جهانی رسیده است یا خیر؛
 - کمک به دانشجویان در شناسایی مؤسسات و برنامه‌های معتبر؛
 - کمک به مؤسسات در تعیین میزان واحدهای انتقالی قابل قبول؛
 - کمک به شناسایی برنامه‌ها برای سرمایه‌گذاری؛
 - محافظت از یک برنامه یا مؤسسه در تعامل با فشارهای زیانبار درونی و بیرونی؛
 - افزایش سطح استانداردهای برنامه یا مؤسسه؛
 - تعیین ملاک‌ها و معیارها برای صدور گواهینامه یا پروانه اعتبار؛
 - فراهم آوردن شرایط و معیارهای تعیین شایستگی برنامه یا مؤسسه برای دریافت کمک‌های دولتی [۳].
- در مورد انواع اعتبارسنجی، به طور کلی می‌توان گفت چهار نوع اعتبارسنجی وجود دارد:
 - اعتبارسنجی مؤسسه‌ای: این اصطلاح اشاره به اعتبارسنجی کل مؤسسه، از جمله، برنامه‌ها، محل (فضای فیزیکی) و روش‌های ارایه‌ی مواد آموزشی و سایر خدمات دارد. این نوع اعتبارسنجی، هیچ‌گونه دلالتی به برنامه‌های درسی مؤسسه ندارد.
 - اعتبارسنجی منطقه‌ای (ایالات متحده آمریکا): واگذاری مجوز رسمی اعتبارسنجی به یک مؤسسه آموزش عالی توسط انجمن یا کمیسیون رسمی اعتبارسنجی‌کننده برای اجرای اعتبارسنجی در یک منطقه جغرافیایی خاص (به طور معمول سه یا بیش از سه ایالت). ایالات متحده دارای شش کمیسیون اعتبارسنجی‌کننده منطقه‌ای است.
 - اعتبارسنجی تخصصی: اعتبارسنجی واحدهای مستقل یا برنامه‌ها (به عنوان مثال، آموزش حرفه‌ای)، توسط مؤسسات اعتبارسنجی‌کننده "تخصصی" یا "برنامه‌ای" از طریق به کار بردن استانداردهای خاص برای برنامه درسی و محتوای آموزشی.
 - اعتبارسنجی یادگیری قبلی: فرایندی که از طریق آن افراد در قبال صلاحیت‌های مبتنی بر یادگیری قبلی خود و (گاهی اوقات) تجربه (که یادگیری تجربی نیز نام دارد) تصدیق دریافت می‌کنند. تصدیق اعطا شده بر اساس شواهد روشن است. بدین نحو که یادگیری مربوطه منجر به دست‌یابی دانشجو به پیامدهای یادگیری مناسب شده است [۱۵].
- در خصوص سطح مؤسسات و نمایندگی‌های اعتبارسنجی نیز می‌توان سه نوع خاص از آنها را تفکیک کرد:
 - الف) سطح منطقه‌ای (ب) سطح ملی (ج) سطح تخصصی و حرفه‌ای [۱۰].
 - در مورد روش‌های اعتبارسنجی باید گفت، برای اعتبارسنجی از روش‌های زیر استفاده می‌شود:
 - ارزیابی درونی: این فرایند شامل ارزیابی و تشخیص کیفیت موجود در مؤسسه براساس گزارشاتی است که

خود مؤسسه در مورد کیفیت خود ارائه کرده است .

▪ ارزیابی بیرونی : در این روش، ارزیابی توسط ارزیابان مؤسسات اعتبارسنجی با استناد به استانداردهای وضع شده و گزارشاتی که درباره کیفیت مؤسسه ارائه شده است، مورد قضاوت قرار می‌گیرد. درباره‌ی مراحل اعتبارسنجی، شورای اعتبارسنجی آموزش عالی آمریکا، یک سیستم اعتبارسنجی را دارای مراحل زیر می‌داند [۱۰]. ارزیابی درونی، بازدید از محل، گزارش خود - ارزیابی (ارزیابی درونی)، ارزیابی بیرونی و اقدام (قضاوت) توسط مؤسسه اعتبارسنجی و بازنگری به وسیله همگنان بیرونی به صورت متناوب. در خصوص مراحل انجام اعتبارسنجی باید یادآور شویم که در بیان مراحل، تاحدودی اختلاف وجود دارد. اما تأکید اصلی در همه این بیانات بر دو قسمت اصلی این الگو یعنی ارزیابی درونی و ارزیابی بیرونی و در نهایت سنجش اعتبار مؤسسه یا برنامه تحت ارزیابی است. بازرگان [۲] انجام اعتبارسنجی را بر پایه‌های زیر استوار می‌داند:

- استانداردهای از قبل تعیین شده؛
- گزارش خودسنجی (ارزیابی درونی)، که با مشارکت اعضا تدوین شده باشد،
- هیأت همگنان در رشته مورد ارزیابی؛
- بازدید هیأت همگنان از نظام (برنامه)؛
- گزارش هیأت همگنان درباره نظام (برنامه) مشتمل بر پیشنهاد برای بهبود برنامه؛
- بازنگری گزارش هیأت همگنان به وسیله یک هیأت عالی ارزشیابی بیرونی؛
- تدوین و انتشار گزارش نهایی درباره کیفیت نظام (برنامه) به وسیله هیأت ارزشیابی.

همانطور که پیشتر اشاره کردیم، الگوهای اعتبارسنجی بسته به عوامل زمینه‌ای متفاوت و متنوع است. در این قسمت به بررسی الگوهای کلی اعتبارسنجی در ۵ قاره جهان و برخی از کشورهای این قاره‌ها می‌پردازیم. در ایالات متحده آمریکا، اعتبارسنجی مترادف با "فرایند بررسی و سنجش کیفیت" است [۱۳]. هدف از این بررسی و سنجش این است که مشخص شود یک دانشگاه از استانداردهای آموزش عالی برخوردار است یا نه. می‌بینیم که برای پی بردن به کیفیت دانشگاه و دارا بودن استانداردهای آموزش عالی حتماً باید اعتبارسنجی صورت بگیرد. در واقع، بدون انجام اعتبارسنجی نمی‌توان به کیفیت دانشگاه‌ها پی برد. الگوی اعتبارسنجی آمریکایی، الگوی غیر متمرکز است که بر اساس ارتقای کیفیت مؤسسات آموزشی، توسط نمایندگی‌های منطقه‌ای تدوین شده است. الگوی کلی ایالات متحده بدین قرار است. ابتدا، مؤسسات آموزش عالی از طریق هماهنگی با یکی از نمایندگی‌های اعتبارسنجی - کننده، داوطلبی خود را برای اعتبارسنجی شدن اعلام می‌کنند. در مرحله دوم، پس از اخذ تأیید از سوی نمایندگی‌های تخصصی اعتبارسنجی، براساس استانداردهای مشخص و از قبل تعیین شده به انجام خود - ارزیابی می‌پردازند. در مرحله سوم، گزارش خود - ارزیابی را به مؤسسه اعتبارسنجی کننده ارسال و از آنها برای بازدید همگنان بیرونی جهت ارزیابی بیرونی دعوت به عمل می‌آورند. پس از ارزیابی بیرونی مشخص می‌شود که آیا مؤسسه از حداقل استانداردهای از پیش تعیین شده برخوردار است یا نه؟

در استرالیا، با تأسیس "نهاد تضمین کیفیت دانشگاه‌های استرالیا" در سال ۲۰۰۰ میلادی تحولی بنیادین در تضمین کیفیت دانشگاه‌های استرالیا از طریق ممیزی به وجود آمد [۱۹]. اعتبارسنجی در استرالیا، از الگوی خاصی پیروی می‌کند. در استرالیا، وظیفه اصلی تدوین ملاک‌ها و استانداردهای اعتبارسنجی و حتی آماده شدن برای اجرای فرایند اعتبارسنجی بر عهده دانشگاه‌هاست، و دانشگاه‌ها همکاری کامل با نهاد تضمین کیفیت دانشگاه‌های استرالیا دارند. الگوی اعتبارسنجی استرالیا پس از تدوین استانداردها به این قرار است: خود-ارزیابی، ارسال گزارش خود-ارزیابی به نهاد تضمین کیفیت دانشگاه‌های استرالیا، ارزیابی بیرونی همگنان، انتشار نتیجه ارزیابی بیرونی و پیگیری.

کشورهای اروپایی از سال ۱۹۸۵ میلادی به تاسیس و راه‌اندازی نظام‌های اعتبارسنجی اقدام کردند. در سال ۲۰۰۱ نیز با عضویت دانشگاه‌های اروپا، انجمن دانشگاه‌های اروپا تشکیل شد. این نهاد، دانشگاه‌های داوطلب در کشورهای اروپایی را یاری می‌دهد تا به ارزیابی درونی خود بپردازند. سپس، ارزیابی بیرونی دانشگاه داوطلب را سازمان می‌دهد و به قضاوت درباره کیفیت آنها می‌پردازد. کشورهای اروپایی از یک الگوی عمومی برای اعتبارسنجی برخوردارند. این الگوی عمومی بدین شرح است: خود - ارزیابی، ارسال پرونده خود - ارزیابی به مؤسسه اعتبارسنجی - کننده، ارزیابی بیرونی براساس بازدید از محل و اعلام عمومی نتیجه ارزیابی بیرونی. البته، در کنار این الگوی عمومی، نظام‌های اعتبارسنجی و تضمین کیفیت کشورهای اروپایی برحسب تفاوت‌های ملی و فرهنگی از یکدیگر متمایزند. برای مثال، در کشور فرانسه، که در سال ۱۹۸۵ به تشکیل "کمیته ملی ارزیابی" اقدام کرده است، به اهداف، مأموریت و عوامل زمینه‌ای هر مؤسسه آموزش عالی توجه خاصی می‌شود؛ و اعضای هیأت علمی در فرایند اعتبارسنجی مشارکت دارند. در این کشور، معیارهای اعتبارسنجی توسط کمیته ملی ارزیابی و با بهره‌گیری از نظرات دانشگاهیان علی - الخصوص کنفرانس روسای دانشگاهی تدوین می‌شود، و چارچوب خود - ارزیابی بر اساس این معیارها تعیین می‌شود. پس از انجام خود - ارزیابی توسط خود دانشگاهیان و انعکاس آن به کمیته ملی ارزیابی، تیمی متشکل از استادان و مدیران دانشگاه، صاحبان حرف و مشاغل، نمایندگان بازار و کسب و کار به انجام ارزیابی بیرونی می‌پردازند.

در انگلستان، که تا قبل از سال ۱۹۹۷، ارزیابی آموزش عالی بر عهده انشگاه‌ها بود، در سال ۱۹۹۷ "نهاد تضمین کیفیت" تأسیس شد. در این کشور، اعتبارسنجی به "اصول و ضوابط اجرایی" اشاره دارد [۱۳]. در این کشور، مجموعه قوانین و مقررات آموزش عالی به دانشگاه‌ها و سایر مؤسسات آموزش عالی ابلاغ می‌شود و به دانشگاه‌ها این قدرت داده شده که به طور مستقل به اجرای این قوانین بپردازند. بر این اساس، دانشگاه‌ها مدارک دانشگاهی را تنها به دانشجویان ذی‌صلاحیت اعطاء می‌کنند و از اعطای مدارک دانشگاهی به دانشجویانی که استانداردهای تحصیلی را رعایت نکرده و فاقد کفایت لازم هستند، معذورند. همانطور که مشخص است در این کشور اعتبارسنجی در قالب اصول و ضوابط اجرایی به عنوان ابزار سنجش کفایت دانشجویان به کار می‌رود. در انگلستان، بر اساس سنت و رسم ریشه‌دار در آموزش عالی، به ضرورت استفاده از ممتحنین بیرونی متشکل از همگنان دانشگاهی و ممیزی بیرونی برنامه‌ها در جریان خود ارزیابی مؤسسات درباره‌ی برنامه‌هایشان اهمیت داده می‌شود [۷]. الگوی اعتبارسنجی این کشور بدین قرار است: ابتدا معیارهایی تحت عنوان نظام‌نامه‌ی حرفه‌ای از طریق تعامل و همکاری با دانشگاهیان تدوین می‌شود. سپس، براساس این معیارها مؤسسه به ارزیابی درونی خود می‌پردازد. مرحله بعدی، ارزیابی بیرونی توسط همگنان بیرونی بر اساس شواهد و با توجه به نتیجه گزارش ارزیابی درونی صورت می‌گیرد. پس از اتمام فرایند اعتبارسنجی مشخص می‌شود که مؤسسه آموزش عالی از کیفیت قابل قبول بر اساس استانداردهای از قبل تدوین شده برخوردار است یا نه؟

"در کشور آلمان اعتبارسنجی در سال ۱۹۹۸ به عنوان فرایندی برای به دست آورده حداقل استانداردها بر حسب محتوای برنامه تحصیلی و برای ارزشیابی بازار کار مرتبط با برنامه‌های کارشناسی و کارشناسی ارشد تازه تأسیس شده معرفی شد. الگوی اعتبارسنجی این کشور در سه مرحله صورت می‌گیرد. در وهله اول، مؤسسه آموزش عالی درخواست مبنی بر اعتبارسنجی را به نمایندگی اعتبارسنجی می‌فرستد. سپس، این نمایندگی هزینه‌های اعتبارسنجی را برآورد کرده و یک برنامه زمان‌بندی برای اعتبارسنجی ارائه می‌کند. در مرحله دوم، نمایندگی یک تیم بازمینی، گروه بازدیدکننده همگنان، را برای بازمینی در محل تدارک می‌بیند. در مرحله آخر، تیم بازمینی با تهیه گزارشی از اعتبارسنجی، توصیه‌هایی را به کمیسیون اعتبارسنجی مربوطه در نمایندگی ارائه می‌کند. در نهایت کمیسیون تصمیم نهایی در مورد اعتبارسنجی را می‌گیرد، که یکی از حالت‌های "عدم تأیید"، "تأیید" و "تأیید مشروط" است [۶]."

در قاره آفریقا، از میان ۵۲ کشور، تنها ۱۶ کشور (۳۱ درصد) دارای نمایندگی‌های تضمین کیفیت هستند. این کشورها عبارتند از: کامرون، ساحل عاج، مصر، اتیوپی، گابن، غنا، کنیا، لیبیا، لیبی، موریتانی، موزامبیک، نامیبیا، نیجریه، آفریقای جنوبی، سودان، تانزانیا، تونس، اوگاندا و زیمبابوه. کنیا، اولین کشور آفریقایی است که در سال ۱۹۸۵ توسط کمیسیون آموزش عالی و بر اساس قانون پارلمان به تأسیس نمایندگی اعتبارسنجی ملی در سطح آموزش عالی اقدام کرد. ولی، استانداردهای اعتبارسنجی در سال ۱۹۸۹ همراه با قوانینی برای ایجاد دانشگاه‌های جدید تدوین شد؛ و در همان سال، فرایند اعتبارسنجی فقط برای دانشگاه‌های خصوصی آغاز شد. تقریباً کشورهای دارای نمایندگی‌های اعتبارسنجی و تضمین کیفیت آفریقا از الگوی مشابهی پیروی می‌کنند. این الگو عبارت است از: خود - ارزیابی، بازبینی همگنان، بازدید از محل و رایه گزارش کتبی.

در کشور مصر، در سال ۲۰۰۴ کمیته اعتبارسنجی و تضمین کیفیت تأسیس شد. بنا به گفته بدرآوی در مقدمه کتاب راهنمای اعتبارسنجی و تضمین کیفیت در آموزش عالی مصر [۱۷]، در اعتبارسنجی، یک مؤسسه یا دانشگاه با ملاک‌های مورد نظر وزارت آموزش عالی مورد مقایسه قرار می‌گیرد، از طریق این مقایسه می‌توان به صورت تجربی نشان داد که یک دانشگاه و برنامه‌های آن از استاندارد قابل قبول برخوردار است یا نه. با انجام این کار رتبه و جایگاه دانشگاه‌های موفق مشخص شده و نسبت به کیفیت آنها اطمینان حاصل می‌شود. همچنین، احیاناً اگر دانشگاهی در ارزیابی نتواند استانداردهای لازم را کسب کند، به طور مستمر روی ارتقاء فعالیت‌های علمی آن دانشگاه کار می‌شود تا دانشگاه به سطحی برسد که انتظارت وزارت متبوع را برآورده کند.

در میان کشورهای آسیایی، ژاپن اولین کشوری است که در سال ۱۹۴۷ به تأسیس انجمن اعتبارسنجی دانشگاه‌های اقدام کرده است. در سال‌های پایانی قرن بیستم و آغاز قرن حاضر نیز کشورهای مثل سنگاپور، هنگ‌کنگ، کره جنوبی، چین، هند، مالزی، اندونزی، پاکستان، ایران و حتی افغانستان به ایجاد نهادها و الگوهای اعتبارسنجی اقدام کرده‌اند. الگوی اعتبارسنجی کشورهای آسیایی شباهت زیادی به الگوی اعتبارسنجی ایالات متحده دارد، و عمدتاً مبتنی بر ارزیابی درونی و بیرونی است.

در کشور ما ایران، مسئولیت استقرار نظام نوین ارزیابی کیفیت مؤسسات آموزش عالی به سازمان سنجش آموزش کشور محول شده و مرکز تحقیقات، ارزشیابی، اعتبارسنجی و تضمین کیفیت آموزش عالی به عنوان متولی انجام آن در این سازمان فعالیت می‌کند. از جمله اولویت‌های این مرکز، اطلاع‌رسانی در خصوص رویه‌های ارزیابی و اعتبارسنجی انجام شده در نظام آموزش عالی ایران است. مراحل اجرای الگوی اعتبارسنجی در آموزش عالی ایران به گونه‌ای است که از ارزیابی درونی آغاز شده و به بازنگری توسط هیأت‌های بیرونی و تعیین صلاحیت و شایستگی نظام یا برنامه در قالب ارزیابی بیرونی و در نتیجه آن اعتبارسنجی، ختم می‌شود. رویه‌های قابل اعمال و مورد نظر سازمان سنجش در اعتبارسنجی و تضمین کیفیت به گونه‌ای است که در نخستین مرحله اعتبارسنجی، جهت شناسایی نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها و تدارک تمهیدات برنامه‌ریزی استراتژیک نظام آموزشی، ارزیابی درونی را به اجرا در می‌آورد. پس از ارزیابی درونی نظام/ برنامه، پیشنهادهایی جهت بهبود و اصلاح وضعیت نظام آموزشی ارائه شده و سازوکار پیگیری و کاربست یافته‌های ارزیابی درونی ایجاد می‌شود. سپس تمهیدات اجرای ارزیابی بیرونی از جانب واحد ارزیابی شده فراهم می‌شود. در نهایت، پس از بازدید هیأت همگنان، که به منظور تضمین کیفیت، جلب تایید هیأت هممتیان، ممیزی فرایند ارزیابی درونی و رعایت بی‌طرفی در امر اعتبارسنجی صورت می‌گیرد، پیشنهادهایی برای بهبود کیفیت نظام آموزشی ارائه می‌گردد. در حال حاضر، ۷ گروه آموزشی، داوطلب اجرای ارزیابی بیرونی بوده و ۷ گروه نیز، ارزیابی بیرونی خود را به انجام رسانده‌اند. مشخص است، شمار معدودی از گروه‌های آموزشی، داوطلب ارزیابی بیرونی بوده و یا آن را به انجام رسانده‌اند. خط مشی فعلی ارزیابی کیفیت در آموزش عالی ایران بر مبنای انجام ارزیابی درونی،

فرهنگ‌سازی بهبود کیفیت و استقرار نظام درونی تضمین کیفیت بوده و در حال حاضر در صدد رتبه‌بندی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی نیست. از این رو، دانشگاه‌های مجری ارزیابی درونی، تمهیدات اشاعه و کاربست یافته‌های آن را مورد توجه قرر داده و به بهبود کیفیت درونی گروه‌های آموزشی خود می‌پردازند. در عین حال، گروه‌هایی که ارزیابی درونی خود را به انجام رسانده‌اند می‌توانند به صورت داوطلبانه، ارزیابی بیرونی خود را با نظارت سازمان سنجش آموزش کشور انجام دهند [۵].

مطالعه موردی یکی از دانشگاه‌های کشور^۱

در راستای اجرای ماده ۴ آیین‌نامه تشکیل و نحوه فعالیت شورای نظارت و ارزیابی آموزش عالی مصوب اردیبهشت ۱۳۸۶ و به منظور عمل به تکالیف قانونی اعمال نظارت یاد شده در بندهای ۵ و ۶ جزء (ب) ماده ۲ قانون اهداف، وظایف و تشکیلات وزارت علوم، تحقیقات و فناوری مصوب سال ۱۳۸۳ مبنی بر نظارت بر فعالیت دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی و تحقیقاتی کشور (اعم از دولتی و غیردولتی) و ارزیابی مستمر فعالیت آنها، دانشگاه مورد مطالعه به عنوان دانشگاه منتخب از سوی وزارت متبوع در استان، معرفی گردید. بنابراین، هیأت نظارت و ارزیابی استان از سال ۱۳۸۶ فعالیت‌های خود را آغاز نمود و اعضای هیأت با حکم معاون آموزشی وزارت منصوب گردیدند. هیأت نظارت و ارزیابی استان طی جلساتی که هر ۱۵ روز یکبار تشکیل می‌گردد، جدول زمانبندی بازدید ادواری از مؤسسات آموزش عالی و گروه‌های اعزامی را تصویب می‌نماید. گروه‌های اعزامی پس از بازدید و جمع‌آوری اطلاعات و آمار لازم از مؤسسه‌ی مورد بازدید گزارش لازم را تهیه نموده و در اختیار دبیرخانه هیأت نظارت و ارزیابی استان قرار می‌دهد. که پس از آماده‌سازی نهایی در دبیرخانه به دفتر نظارت و ارزیابی وزارت ارسال می‌گردد.

نکته‌ای که در این خصوص قابل ملاحظه است اینکه در عملکرد و فعالیت هیأت نظارت و ارزیابی استان جای خالی نظام اعتبارسنجی به عینه پیداست. هرچند برخی از فعالیت‌های این هیأت مشابه با فرایند ارزیابی بیرونی به عنوان یکی از مراحل اعتبارسنجی است، ولی، نبود الگوی مناسب در این زمینه، آن را به فقدان نظام اعتبارسنجی تنزل داده است. واقعیت این است که انجام بازدید ادواری بدون انجام ارزیابی درونی توسط خود دانشگاهیان و درخواست از همگنان برای ارزیابی بیرونی در بهترین حالت بی‌فایده بوده و در بدترین حالت موجب بدبینی دانشگاه‌های ارزیابی شونده و تنزل دادن اعتبارسنجی به مچ‌گیری و بازرسی‌های مرسوم می‌شود. بنابراین، ایراد اساسی که به این دانشگاه وارد است آن است که در آن ارزیابی بیرونی به عنوان اولین و آخرین مرحله اعتبارسنجی به کاربرده شده است. درحالی که در کاربرد این الگو بایستی به دو نوع راهبرد ارزیابی درونی و ارزیابی بیرونی نظر داشت.

ارزیابی بیرونی، مکمل ارزیابی درونی است، نه بدیل آن. این رو، بایستی در نظر داشت با اجرای ارزیابی درونی و جلب اعتماد و مشارکت هیأت علمی و سایر ذینفعان در ارزیابی می‌توان به داده‌های صحیح و واقعی دست یافت و واحد آموزشی را برای اجرای ارزیابی بیرونی مهیا و آماده ساخت. پرواضح است که در رهیافت ارزیابی درونی هر گروه آموزشی از یکسو با توجه به علایق و نگرانی‌های افراد درون سازمان و از سوی دیگر با توجه به امکانات، تجهیزات و محرومیت-های گروه به تدوین اهداف برنامه‌های خود پرداخته و بدون شک وضعیت مطلوب هر یک از عوامل و ملاک‌ها یا به عبارت دقیق‌تر نشانگرهای آموزشی خود را با توجه به همین موارد تعریف و تدوین می‌کند.

بحث و نتیجه‌گیری

^۱. به منظور رعایت اخلاق حرفه‌ای از ذکر نام دانشگاه مورد مطالعه خودداری می‌شود.

کیفیت نظام آموزش عالی ایران دغدغه هر روزه اساتید و صاحب‌نظران آموزش عالی، متولیان فرهنگی و مسئولین کشور است. ارتقای کیفیت نظام آموزش عالی کشور مستلزم ارزیابی دقیق و مستمر کیفیت است. چراکه از طریق ارزیابی، نقاط مثبت و منفی مشخص شده و با دیدی واقع‌بینانه می‌توان بر نقاط ضعف فائق و نقاط قوت را مضاعف کرد. در سال‌های اخیر گام‌های مؤثری برای ارزیابی کیفیت نظام آموزش عالی در سطح دنیا برداشته شده است. هر چند عمر چندانی از نظام‌های اعتبارسنجی آموزش عالی نمی‌گذرد، ولی نتایج بسیار مثمرثمری از دل نظام مذکور بیرون آمده است. الگوی اعتبارسنجی، الگویی است که با ارزیابی مؤسسات آموزش عالی در جهت رتبه‌بندی آنها گام می‌برد. امروزه، اعتبارسنجی به نیروی مؤثری برای مشروعیت بخشیدن به نظام‌های آموزش عالی تبدیل شده است. در واقع، اعتبارسنجی به دنبال این است که آیا یک برنامه یا نظام مورد ارزیابی، از استانداردهای تعیین شده به وسیله مؤسسات اعتبارسنجی‌کننده برخوردار است. اعتبارسنجی منجر به رسمیت شناختن کیفیت مؤسسه مورد ارزیابی می‌شود. این امر در کنار رسمیت یافتن مدارک و منابع مؤسسه، منجر به کسب اعتبار نظام‌های دانشگاهی می‌شود. اعتبارسنجی منجر به تضمین کیفیت و پاسخگوئی نظام‌های آموزشی در قبال منابع اختصاصی و در نتیجه هزینه-اثربخشی بالا، بهینه‌سازی و شفافیت امور مؤسسه می‌شود. بنابراین، بهبود کیفیت و تضمین آن دو نتیجه مهم و اصلی فرآیند اعتبارسنجی است که به طور مستقیم با بهره‌وری و کارایی نظام‌های دانشگاهی ارتباط دارند.

پیشنهادات

- با عنایت به پژوهش حاضر، پیشنهادات ذیل در خصوص اعتبارسنجی ارائه می‌گردد:
- توسعه و گسترش پایگاه‌های اطلاعاتی در نظام آموزش عالی ایران به منظور برخورداری از اطلاعات صحیح، روزآمد و سریع.
 - تدوین ابعاد، مؤلفه‌ها، ملاک‌ها و نشانگرهای اعتبارسنجی نظام آموزش عالی ایران و به کارگیری آن.
 - طراحی الگوی اعتبارسنجی برای نظام آموزش عالی ایران و اعتباریابی آن.
 - تشکیل شورای اعتبارسنجی در هر یک از دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزشی عالی کشور.
 - توجه خاص به ارزیابی بیرونی به عنوان مکمل ارزیابی درونی.
 - توجه خاص به اعتبارسنجی دانشگاه‌ها به جای اعتبارسنجی گروه‌ها آموزشی در راستای نیل به درجه‌بندی و رتبه‌بندی دانشگاه‌های کشور

منابع و مراجع

- [1] آدلن، سی (۱۹۹۲)، "اعتباردهی در آموزش عالی"، ترجمه‌ی نادر قلی قورچیان (۱۳۷۴)، فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، سال سوم، شماره ۹: ص ۱۵۹-۱۷۴.
- [2] بازرگان، عباس (۱۳۹۱) "ارزشیابی آموزشی"، ویرایش اول، چاپ دهم، تهران، انتشارات سمت.
- [3] بازارگادی، مهرنوش؛ "الگویی جهت اعتباربخشی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی کشور در بخش دولتی و غیردولتی"، رساله دکتری دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، ۱۳۷۷.
- [4] راتکلیف، جیمز؛ "سنجش، ارزشیابی و اعتبارسنجی در آمریکا"، ترجمه غلامرضا یادگارزاده. مجله علم و آینده. شماره ۷ ص ۹۹-۱۱۳، ۱۳۸۳.
- [5] سازمان سنجش آموزش کشور؛ گزارش مرکز تحقیقات، ارزشیابی، اعتبارسنجی و تضمین کیفیت آموزش عالی، ۱۳۹۱.

[6] فتح‌آبای، جلیل و قرهی قهی، مسعود؛ بررسی سامانه اعتبارسنجی و تضمین کیفیت نظام آموزش عالی آلمان، دومین کنفرانس ارزشیابی و تضمین کیفیت در نظام‌های آموزشی با تمرکز بر یکپارچه‌سازی نظام آموزشی، خلاصه مقالات، تهران، انجمن پژوهش‌های آموزشی ایران، ۱۳۹۱.

[7] فراستخواه، مقصود؛ "دانشگاه ایرانی و مسأله کیفیت"، تهران، انتشارات آگاه، ۱۳۸۸.

[8] فراستخواه، مقصود؛ "دانشگاه و آموزش عالی"، تهران، انتشارات نشر نی، ۱۳۸۹.

[9] کافمن، راجر و هرمن، جری؛ "برنامه‌ریزی استراتژیک در نظام آموزشی"، ترجمه: دکتر عباس بازرگان و دکتر فریده مشایخ، تهران، انتشارات مدرسه، ۱۳۸۷.

[10] Eaton, Judiths. "Accreditation": internet: [Http://www.chea.org/About accreditation](http://www.chea.org/About accreditation). Cfm,2000.

[11] Heywood, Lindsay, "Acomprehensive Framework for Quality Evaluation and Lmprovement in Universities". Internet:<http://www.guality.nist.gov>, 2001.

[12] Lamic q,H. jensen,H.T. "Toward Accreditation schemes for Higher Education in Europe".Final Project Report, 2001.

[13] Materu, Peter (Peter Nicolas), "Higher education quality assurance in Sub-Saharan Africa": status, challenges, opportunities and promising practices, THE WORLD BANKu, Washington, D.C, Africa Region Human Development Department Copyright © 2007,The International Bank for econstruction and Developmet/The World Bank1818, Washington, D.C. 20433, U.S.A H Street, N.W, 2007.

[14] Niradhar, Dey,"QUALITY ASSURANCE AND ACCREDITATION IN HIGHER EDUCATION IN INDIA", Assistant Professor, Department of ducation,Guru Ghasidas Vishwavidyalaya (A Central University), Bipaspur, C.G, INDIA, 2011.

[15] Quality Assurance and Accreditation: "A Glossary of Basic Terms and Definitions" compiled by Lazăr VLĂSCĒANU, Laura GRÜNBERG and Dan PĂRLEA, Bucharest. Editors: Melanie Seto, Peter J. Wells Editing Assistant: Viorica Popa. Revised and updated edition UNESCO-CEPES 2007.

[16] Sheahan, Patrick M, "The accreditation process and definitions of quality",ProQuest Dissertations and Theses; 1997; ProQuest Dissertations & Theses (PQDT) pg. n/a, 1997.

[17] The National Quality Assurance and Accreditation Committee in Collaboration with British Consultantsin Higher Education, "THE QUALITY ASSURANCE AND ACCREDITATION HANDBOOK FOR HIGHER EDUCATIONIN EGYPT", 96 Ahmed Oraby Street, Mohandessein, Giza, Egypt, First edition: 2004, Designed & Printed in Egypt by: Print Right Adv, 2004.

[18] Volkwein, J.Fredericks, "The Foundations and Evolution of Institutional Research", n141, p5-20, 2008.

[19] Wood house, D. "Quality Improvement through Quality Audit. Quality in Higher Education" g(2): 133-140, 2003.

[20]Worthen, Blaine R:and James R. Sanders. "Educational evaluation: AIternative approaches practical guidelines".New york: Longman, 1987.